

Eindtermendocument 11

Vak: Geschiedenis

Leerweg: vwo

Ter goedkeuring aangeboden aan
de Minister van Onderwijs, Infrastructuur en Sociale Zaken, april 2007

Directie Onderwijs, Aruba

- Afdeling Curriculumontwikkeling
- Examenbureau
- Projectbureau SHA

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	p. 2
2.	Visie en domeinen	p. 5
	2.1. Visie op het vak	p. 5
	2.2. Overzicht van de domeinen	p. 7
3.	Vaardigheden	p. 8
4.	Overzicht van alle eindtermendocumenten vwo	p. 10
5.	De eindtermen vwo geschiedenis	p. 11

1. Inleiding

In het kader van de vernieuwing van het avo zijn voor alle vakken op de Arubaanse mavo, havo en vwo eindtermendocumenten gemaakt.

Voor de vakken waarvan Nederlandse examens worden afgenomen, zijn de eindtermen integraal overgenomen uit de examenprogramma's uit Nederland, zoals vastgesteld in maart 2007. Bij de andere vakken zijn de Nederlandse examenprogramma's als uitgangspunt gebruikt.

mavo	havo	vwo
1. Engels	1. Engels	1. Engels
2. Nederlands	2. Nederlands	2. Nederlands
3. Papiamentó	3. Papiamentó	3. Papiamentó
4. Spaans	4. Spaans	4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV	6. CKV	6. CKV
7. Wiskunde	7. Wiskunde	7. Wiskunde
	7a. Wiskunde A	7a. Wiskunde A
	7b. Wiskunde B	7b. Wiskunde B
		7c. Wiskunde C
	7d. Wiskunde D	7d. Wiskunde D
8. Biologie	8. Biologie	8. Biologie
9. NaSk 1	9. Natuurkunde	9. Natuurkunde
10. NaSk 2	10. Scheikunde	10. Scheikunde
11. Geschiedenis	11. Geschiedenis	11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde
13. Economie/M&O	13. Economie	13. Economie
	14. M&O	14. M&O
	15. I&S/Maatschappijleer	15. I&S/Maatschappijleer

De vakken waarbij de examens uit Nederland worden afgenomen

Ter verduidelijking worden in de Arubaanse eindtermendocumenten ook leerinhouden per eindterm vermeld. Deze leerinhouden zijn afgeleid uit de syllabi van de betreffende vakken uit Nederland en uit andere literatuur (zie de genoemde bronnen aan het einde van deze inleiding). In de leerinhouden is er ruimte om de stof te Arubaniseren.

Waar het vak aangeboden wordt:

	Mens en Maatschappij- wetenschappen	Natuurwetenschappen	Humaniora
Gemeenschappelijk deel	-	-	-
Profieldeel verplicht	-	-	-
Profieldeel keuze	geschiedenis	-	geschiedenis
Keuzedeel	-	-	-

In dit eindtermendocument wordt in hoofdstuk 2 een uiteenzetting gegeven van de visie die gehanteerd wordt ten aanzien van het vak geschiedenis. Vervolgens treft u een overzicht aan van de domeinen en subdomeinen die in het vak geschiedenis aan bod komen.

In hoofdstuk 3 treft u een overzicht aan van de algemene vakoverstijgende vaardigheden die in het avo van belang zijn. De vaardigheden die van toepassing zijn op het vak geschiedenis zijn vetgedrukt.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van alle eindtermendocumenten die voor deze leerweg gemaakt zijn. Op elke school is er in ieder geval 1 map waarin al deze documenten bijeen gebracht zijn.

In hoofdstuk 5 treft u alle eindtermen aan die de leerling aan het einde van het vwo moet beheersen. Er is afstemming tussen de eindtermen mavo, havo en vwo om een doorlopende leerlijn te garanderen.

Tot slot is een woord van dank verschuldigd aan alle personen die hun medewerking verleend hebben aan de totstandkoming van dit eindtermendocument. In het bijzonder de vakconsulenten Geraldine Albertsz en Anne Cameron, alsmede Ludmilla Coffie, Hubert Falcon, Hans Relou, Angela Correa-Wernet, Edmund Fräser, Gerry Pepermans, Michella van Loon, wijlen Sissy Schwengle, Cito Nederland, de werkgroep Toetsing en Afsluiting van SHA, Ronald Donk, Els van Oostrum, Arie Wilschut (destijds lid van de commissie De Rooy, die de Nederlandse Tweede Kamer van advies moest voorzien met betrekking tot het Nederlandse geschiedenisonderwijs en onder andere. auteur van de handreiking schoolexamen geschiedenis havo/vwo voor Nederland in 2006) en alle Arubaanse geschiedenisdocenten, die tijdens een aantal scholingsdagen ook hun commentaar gaven.

Gebruikte bronnen:

- Caribbean History Syllabus, Caribbean Examinations Council, Jamaica, 1995
- De Stand Van Zaken, basisvorming en het vak geschiedenis en staatsinrichting, Wolters-Noordhoff, jaar van uitgave onbekend
- Examenprogramma Geschiedenis mavo-D, Adviescommissie Examenprogramma Geschiedenis mavo, Directie Onderwijs Examenbureau, Aruba, 1997
- Examenprogramma Geschiedenis havo, Nederland, CFI 1999
- Examenprogramma Geschiedenis vwo, Nederland, CFI 1999
- Examenprogramma vmbo Geschiedenis en staatsinrichting (Nederland, CFI, 1999)
- Geschiedenis en staatsinrichting. Voorlichtingsbrochure havo/vwo. Actuele stand van zaken invoering tweede fase, LPC, Cito en PMVO, J. Sniekers en P. Wester, Enschede 1996
- Geschiedenis: Wat is dat? Een introductie op het nieuwe eindexamen geschiedenis en staatsinrichting, Werkgroep Implementatie Eindexamen Geschiedenis, Uitgeverij Nijgh en Van Ditmar, Den Haag 1993

- Het verleden in de toekomst, Adviescommissie Geschiedenisonderwijs (Commissie-De Wit), Nederland 1998/ <http://home.wxs.nl/~wilschut/advies.html>
- Na Caminda Pa Reestructuracion Di Nos Enseñansa Secundario General, Beleidsnota van de SHA, Aruba, 1998
- Op weg naar de basisvorming. Nu met kerndoelen. Geschiedenis en staatsinrichting, Instituut voor Leerplanontwikkeling SLO, Enschede, 1992
- Reactie op Commissie-De Wit , Arie Wilschut, Nederland, 1998/
- <http://home.wxs.nl/~wilschut/standpunt.html>
- Revised National History Standards USA (1996)/ www.sscnet.ucla.edu/nchs
- Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting, Voor de centrale examens in de tweede fase havo/vwo, J. Bouma, Cito, Arnhem 1998
- Vakleerplan Mens en Maatschappij in de Antilliaanse Basisvorming, Procesmanagement Antilliaanse Basisvorming, Curaçao 1997.
- Het examenprogramma Geschiedenis en staatsinrichting vmbo, Nederland, 2006
- Examenprogramma geschiedenis havo/vwo, Nederland, 2006
- Handreiking schoolexamen geschiedenis havo/vwo, Arie Wilschut, Enschede, juni 2006
- Nota Ciclo Avansa, *Beleidsvoorstellen voor de bovenbouw van het algemeen voortgezet onderwijs*. Directie Onderwijs Projectbureau SHA, Aruba, februari 2005
- Concept eindtermendocument Nederlandse taal en letterkunde (mei 2000)
- Examenprogramma vmbo TL (maart 2006)
- Syllabus voor het Centraal Examen voor vmbo TL (april 2006)
- Examenprogramma havo/vwo (maart 2007)
- Syllabus voor het Centraal Examen voor havo/vwo (april 2006)
- Concept Eindtermendocumenten van aanverwante vakken (2000 – 2006)
- Vakleerplannen en methoden Ciclo Basico (2000 – 2006).

2. Visie en domeinen

2.1. Visie op het vak

Algemeen

De eindtermen vloeien voort uit de hoofddoelstellingen van het totale algemeen voortgezet onderwijs:

- het bieden van een brede persoonlijke en maatschappelijke vorming aan elke leerling
- het centraal stellen van een actieve, zo zelfstandig mogelijk lerende leerling
- het recht doen aan en benutten van de verschillen tussen leerlingen
- garantie bieden voor een aansluiting op het vervolgonderwijs.

Het vak geschiedenis wil leerlingen een besef van het verleden en de cultuur en een kritische omgang hiermee (onder andere een beargumenteerde mening en het interpreteren van bronnen) bijbrengen. Hierbij komt zowel Arubaanse, regionale als mondiale geschiedenis aan bod.

Er zal ook veel aan burgerschapsvorming gedaan worden, dat wil zeggen dat het vak geschiedenis de leerlingen o.a. moet voorbereiden op het functioneren als burger in de Arubaanse samenleving en als wereldburger.

De leerling moet kennis en inzicht hebben in de historische processen die aan de hedendaagse maatschappij ten grondslag liggen:

- Het besef van tijd en chronologie is daarbij heel belangrijk, dat wil zeggen het besef dat personen, gebeurtenissen en processen zich alleen laten begrijpen in hun historische context
- Denk ook aan het aandeel van het vak voor de overdracht van cultuur en de wisselwerking met andere culturen (bijvoorbeeld acculturatie en de positieve en negatieve gevolgen hiervan voor de eigen cultuur)
- Tevens is het vak belangrijk voor de overdracht en het behoud van waarden en normen afzonderlijk binnen de samenleving (bijvoorbeeld het doen inzien wat er in de geschiedenis fout is gegaan, zoals slavernij, racisme, et cetera).

De uitgangspunten van de vernieuwing

- Globalisering: zowel in de eindtermen voor de bovenbouw als het vakleerplan voor het derde, profielvoorbereidende jaar, wordt rekening gehouden met internationale onderwerpen, zoals bepaalde onderwerpen uit de regionale, Europese en Amerikaanse geschiedenis.
- Arubanisering: hieraan wordt aandacht gegeven in de eindtermen via Arubaanse geschiedenisonderwerpen en door de Arubaanse staatsinrichting te behandelen. Het uitgangspunt is dat de leerling eerst de Arubaanse geschiedenis moet beheersen voordat er naar regionale of mondiale geschiedenis wordt gekeken.
- Vaardigheden: om de leerling het vak onder de knie te laten krijgen en om later beter te kunnen functioneren in de maatschappij. Typisch geschiedkundige vaardigheden zijn onder andere:
 - bronneninterpretatie, bijvoorbeeld het verschil tussen feit en mening kunnen aangeven
 - de leerling moet zijn/haar mening kunnen aangeven en bediscussiëren
 - de leerling moet met informatie- en communicatietechnologie (ICT) kunnen omgaan om historisch onderzoek te kunnen doen, bijvoorbeeld door middel van een werkstuk.

- echter, bepaalde vaardigheden moeten al aanwezig zijn bij de leerling als hij/zij in de derde klas komt en moeten al bij het vak ASW in de basiscyclus aangeleerd worden.
- Aansluiting vervolgonderwijs: de eindtermen sluiten voldoende aan bij het vervolgonderwijs op Aruba in de regio, de Verenigde Staten van Amerika en Europa
- Alternatieve vormen van toetsing en afsluiting: de bedoeling is dat historische werkstukken en presentaties (onder andere werkstukken in de vorm van praktische (groeps)opdrachten en een profielwerkstuk), oral history, archiefonderzoek, exposities daarvan (onder andere vakoverstijgend) ook als manier van toetsen zullen worden opgenomen binnen het vak geschiedenis, naast de “gewone” toetsen
- Meer zelfstandig functionerende leerling: de bedoeling is dat de leerling veel zelfstandig te werk zal gaan en dat de docent op die momenten meer de rol van begeleider heeft.

Relatie met de andere vakken

Het vak geschiedenis bestaat als vak niet meer in de Ciclo Basico (de eerste twee jaren van het avo). Het is ondergebracht binnen het vak ASW (Algemene Sociale Wetenschappen), hetgeen een samenvoeging is van de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en economie. ASW is dus een voorbereiding op het vak geschiedenis in het derde leerjaar van het avo, het zogenaamde profielvoorbereidende jaar.

In de bovenbouw kan het vak geschiedenis afgestemd worden op bepaalde vakken uit hetzelfde profiel, bijvoorbeeld wat betreft de vakken Engels, Nederlands (literatuurgeschiedenis), kunst- en culturele vorming (kunstgeschiedenis), economie (economische geschiedenis), et cetera. De algemene kennis die wordt aangeleerd bij het vak geschiedenis is bruikbaar bij de andere vakken in hetzelfde profiel, bijvoorbeeld bij het lezen van boeken voor de literatuurlijst.

In zijn algemeenheid kan er met andere vakken worden samengewerkt voor wat betreft de specifieke geschiedenisvaardigheden, bijvoorbeeld met richtlijnen voor praktische opdrachten, afstemmen van bepaalde begrippen die bijvoorbeeld ook bij het vak aardrijkskunde voorkomen, zodat ze niet een verschillende definitie hebben bij het vak geschiedenis, afstemmen van bepaalde zaken die ze bijvoorbeeld ook bij het vak Nederlands krijgen en die van belang zijn bij onder andere het maken van een praktische opdracht, het houden van een discussie, het werken met dezelfde tijdsindeling bij de tijdbalken die gebruikt worden bij ASW en CKV, et cetera. Tenslotte kan het vak ook een bijdrage leveren aan het profielwerkstuk, bijvoorbeeld bij het maken van een stappenplan, het doen van onderzoek en het verwerken van de onderzochte gegevens.

Wat is nieuw?

Voorheen werd het vak geschiedenis vooral overgedragen door middel van kennisoverdracht ten aanzien van historische gebeurtenissen, terwijl het nu ook gaat om het aanleren van bepaalde vaardigheden, die onder andere nodig zijn om de leerling later beter te kunnen laten functioneren in de maatschappij. Bijvoorbeeld, zoals eerder vermeld, groepsworkstukken/praktische opdrachten met presentaties voor de klas en het toepassen van bepaalde onderzoeksvaardigheden, andere soorten vragen tijdens proefwerken (waarin ook de vaardigheden voorkomen), opzoeken en verwerken van meer gecompliceerde informatieverwerking (bijvoorbeeld interviews met ouderen over vroeger, gebruik van ICT) en bronnenkritiek.

Daarnaast zal ook de didactiek aangepast worden, voor zover docenten daar al niet mee bezig zijn. In plaats van alleen maar frontaal lesgeven en verhalen vertellen, moeten de leerlingen ook individueel of in groepen werken aan praktische opdrachten, et cetera en wordt de docent meer een soort begeleider. Dus de leerlingen (en docenten) moeten creatief met het vak leren omgaan.

Ook binnen dit vak wordt aandacht besteed aan de loopbaanoriëntatie van de leerlingen. Dit komt terug in de vaardighedenmatrix en in de eindtermen.

2.2. Overzicht van de domeinen

Het eindtermendocument bestaat uit de volgende domeinen/subdomeinen:

Domeinen	Subdomeinen
A Vakspecifieke vaardigheden	A1 Bron- en vraagstelling
	A2 Feit en mening
	A3 Oorzaken en gevolgen
	A4 Verandering en continuïteit
	A5 Inleving en standplaatsgebondenheid
	A6 Interpretatie
	A7 Historisch onderzoek
	A8 Informatie- en communicatietechnologie
B Sociaal – economische aspecten	B1 Levensonderhoud, sociale verhoudingen en primaire samenlevingsverbanden
C Bestuur en politiek	C1 Staten en naties
	C2 Oorlog en vrede
	C3 Staatsinrichting
	C4 Politieke cultuur
D Cultureel – maatschappelijke aspecten	D1 Acculturatie
	D2 Vormgeving van de Arubaanse cultuur

3. Vaardigheden

Hier volgt een overzicht van algemene, vakoverstijgende vaardigheden die van belang worden geacht binnen het avo. De vaardigheden zijn ondergebracht in zes categorieën en de algemene vaardigheden die bij het vak geschiedenis worden behandeld en getoetst zijn vet gedrukt.

1. Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden**
- 1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen
- 1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling
- 1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband**
- 1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving
- 1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie**
- 1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid
- 1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.**

2. Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijke herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om:

- 2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren
- 2.2 Schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands**
- 2.3 Informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen**
- 2.4 De rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen
- 2.5 Voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie
- 2.6 Doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur
- 2.7 Computervaardigheden.

3. Leren leren

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren. Het gaat daarbij om:

- 3.1 informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten**
- 3.2 strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis**
- 3.3 strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie
- 3.4 op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen
- 3.5 een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken

3.6 persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging

3.7 op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.

4. Leren communiceren

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om:

4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen

4.2 overleggen en samenwerken in teamverband

4.3 passende gesprekstechnieken hanteren

4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren

4.5 culturele en seksegebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren

4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures

4.7 zichzelf en eigen werk presenteren.

5. Leren reflecteren op het leer- en werkproces

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces. Het gaat om:

5.1 een leer- en/of werkplanning maken

5.2 het leer- en/of werkproces bewaken

5.3 een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.

6. Leren reflecteren op de toekomst

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses

6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie

6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen

6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk

6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst

6.6 de organisatie van branches en bedrijven

6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren

6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolgopleiding.

4. Overzicht van alle eindtermendocumenten vwo

vwo
1. Engels
2. Nederlands
3. Papiamentu
4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV
7. Wiskunde
7a Wiskunde A
7b Wiskunde B
7c Wiskunde C
7d Wiskunde D
8. Biologie
9. Natuurkunde
10. Scheikunde
11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde
13. Economie
14. M&O
15. I&S/Maatschappijleer

5. De eindtermen vwo geschiedenis

De eindtermen treft u hierna aan. De eindtermen zijn per domein en subdomein uitgewerkt. Per eindterm zijn er leerinhouden geformuleerd.

Als u de eindtermen leest, dient u er rekening mee te houden dat in Domein A de vakspecifieke vaardigheden zijn opgenomen, die in de domeinen B, C en D moeten worden toegepast.

Soms zijn deze vaardigheden ook extra aangegeven (dikgedrukt) bij de leerinhoud van de domeinen B, C en D.

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A1 Bron- en vraagstelling	A1.1 De leerling kan de aard van verschillende soorten bronnen onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • geschreven/ongeschreven bronnen • objectiviteit/subjectiviteit • primaire/secundaire bronnen
	A1.2 De leerling kan aan de hand van voorgelegde bronnen vragen en hypothesen formuleren.	<ul style="list-style-type: none"> • een onderscheid maken tussen: <ul style="list-style-type: none"> ○ beschrijvende vragen ○ verklarende vragen ○ evaluatieve vragen
	A1.3 De leerling kan bronnen verzamelen om een voorgelegde/zelf verzonden hypothese te kunnen beantwoorden.	
	A1.4 De leerling kan de waarde van een bron vaststellen, rekening houdend met representativiteit en betrouwbaarheid.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A1 Bron- en vraagstelling (vervolg)	A1.5 De leerling kan bronnen selecteren en ordenen.	<ul style="list-style-type: none"> • dagboeken • memoires (biografieën en autobiografieën) • boeken • tijdschriften • krantenartikelen • hiërogliefen • grafinscripties • foto's • kaarten • brieven • kronieken • naar plaats en tijd

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A2 Feit en mening	A2.1 De leerling kan feiten kritisch vaststellen en onderscheid maken tussen feit, mening, vooroordeel en stereotype.	
	A2.2 De leerling kan hindernissen herkennen die subjectief zijn en/of die objectiviteit in de weg staan.	
	A2.3 De leerling kan beargumenteren dat een objectieve weergave van de historische werkelijkheid heel moeilijk is.	
	A2.4 De leerling kan een beargumenteerde mening geven over een bepaald onderwerp, zowel mondeling als schriftelijk.	
	A2.5 De leerling kan een beargumenteerde mening presenteren en verdedigen in de klas.	
	A2.6 De leerling kan zich inleven in en respect opbrengen voor de mening van een ander.	
A3 Oorzaken en gevolgen	A3.1 De leerling kan het ingewikkelde karakter van oorzaken van verschijnselen en gebeurtenissen aangeven.	
	A3.2 De leerling kan onderscheid maken tussen het gewicht van oorzaken.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A3 Oorzaken en gevolgen (vervolg)	A3.3 De leerling kan gewilde en ongewilde, bedoelde en onbedoelde, directe en indirecte gevolgen onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • gewilde en ongewilde oorzaken en gevolgen • bedoelde en onbedoelde oorzaken en gevolgen • directe en indirecte oorzaken en gevolgen
	A3.4 De leerling kan direct optredende en later aan de dag tredende gevolgen van elkaar onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • naar tijd • naar plaats
	A3.5 De leerling kan ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen en processen volgens chronologische volgorde en volgens de indeling van de geschiedenis in tijdvakken, via de tijdbalken. Hierbij kan de leerling zowel een tijdbalk van de wereldgeschiedenis, Latijns-Amerikaanse geschiedenis als de Arubaanse geschiedenis weergeven.	<ul style="list-style-type: none"> • Wereldgeschiedenis <ul style="list-style-type: none"> ○ Oudheid ○ Middeleeuwen ○ Vroeg moderne tijd ○ Moderne tijd • Latijns-Amerikaanse geschiedenis <ul style="list-style-type: none"> ○ tijd van de Lage en Semi-hoge beschavingen ○ bloeitijd van de Hoge Indiaanse beschavingen ○ tijd van de koloniale overheersing ○ tijd van de caudillos ○ tijd van de industrialisatie en interne ontwikkeling ○ tijd van de economische afhankelijkheid en democratisering

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A3 Oorzaken en gevolgen (vervolg)	A3.5 De leerling kan ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen en processen volgens chronologische volgorde en volgens de indeling van de geschiedenis in tijdvakken, via de tijdbalken. Hierbij kan de leerling zowel een tijdbalk van de wereldgeschiedenis, Latijns-Amerikaanse geschiedenis als de Arubaanse geschiedenis weergeven. (vervolg)	<ul style="list-style-type: none"> • Arubaanse geschiedenis <ul style="list-style-type: none"> ○ Preceramische periode ○ Caquetio's ○ Spaanse periode ○ West-Indische Compagnie ○ Traditionele samenleving ○ Moderne samenleving ○ Status Aparte
	A3.6 De leerling kan de rol/invloed van grote persoonlijkheden in de historie aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • Betico Croes • Simon Bolivar • John F. Kennedy • Winston Churchill • een persoon naar keuze voor de docent
	A3.7 De leerling kan onderscheid maken tussen oorzaken (belangrijke/minder belangrijke) en de directe aanleiding van een gebeurtenis, alsmede de gevolgen hiervan.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A4 Verandering en continuïteit	A4.1 De leerling kan ontwikkelingen in een bepaalde tijd aanwijzen en daarbij verschillende perioden en samenlevingen met elkaar vergelijken.	<ul style="list-style-type: none"> • de Arubaanse geschiedenis • de Latijns-Amerikaanse geschiedenis • de Wereldgeschiedenis
	A4.2 De leerling kan het constante onderscheiden van het bijzondere en incidentele.	
	A4.3 De leerling kan factoren onderkennen die verandering of behoud van het bestaande bevorderen.	
	A4.4 De leerling kan onderkennen dat elke tijd wordt beïnvloed door het verleden.	
	A4.5 De leerling kan op basis van historische feiten een beeld schetsen van het heden en de nabije toekomst.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A5 Inleving en standplaatsgebondenheid	A5.1 De leerling kan zich verplaatsen in opvattingen, motieven, interesses, waarden en verwachtingen van mensen van vroeger en deze onderscheiden als meer/minder persoonlijk bepaalde beweegredenen voor hun denken en handelen.	
	A5.2 De leerling kan standplaatsgebondenheid van anderen en van jezelf onderkennen.	<ul style="list-style-type: none"> • bij aangeven van oorzaken • redenen voor gebeurtenissen • bij het bestuderen van bronnen • bij het onderscheiden van perioden
	A5.3 De leerling kan de handelingen van personen en situaties beschrijven, verklaren en beoordelen, rekening houdend met de opvattingen/kennis uit die tijd.	
	A5.4 De leerling kan verschillen aangeven tussen diverse soorten van mentaliteit in verschillende perioden.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A6 Interpretatie	A6.1 De leerling kan een geboden samenhang zien als een interpretatie temidden van andere mogelijkheden.	
	A6.2 De leerling kan een historische situatie zo goed mogelijk reconstrueren en verklaren.	
	A6.3 De leerling kan verbanden leggen tussen verzamelde gegevens.	
	A6.4 De leerling kan een hoeveelheid gegevens in een eigen interpretatie verwerken.	
	A6.5 De leerling kan aangeven dat het vergelijken in de tijd het zicht op de eigen tijd vergroot.	
	A6.6 De leerling kan een interpretatie toetsen aan nieuwe gegevens en bijstellen.	
	A6.7 De leerling kan meerdere manieren aangeven tussen hoe je iets kunt interpreteren.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	A Vakspecifieke vaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
A7 Historisch onderzoek	A7.1 De leerling kan een hypothese opstellen voor een historisch onderzoek met de daarbijbehorende deelvragen.	
	A7.2 De leerling kan een plan van aanpak maken en volgen.	
	A7.3 De leerling kan relevant bronnenmateriaal selecteren en verwerken.	
	A7.4 De leerling kan een conclusie formuleren, die gebaseerd is op het aangehaalde bronnenmateriaal, behorende bij de hoofdvraag en de deelvragen.	
	A7.5 De leerling kan onderzoeksresultaten presenteren.	
	A7.6 De leerling kan het eigen onderzoek op basis van een stappenplan evalueren.	
	A7.7 De leerling kan een eigen standpunt weergeven en beargumenteren.	
A8 Informatie- en communicatie-technologie	A8.1 De leerling kan gebruik maken van informatie- en communicatietechnologie bij het raadplegen, verwerken en presenteren van informatie met betrekking tot historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	B Sociaal-economische aspecten	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
B1 Levensonderhoud, sociale verhoudingen en primaire samenlevingsverbanden	B1 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen tijdens de overgang van een agrarisch-ambachtelijke naar een industriële maatschappij/technologisch tijdperk, veranderingen zijn opgetreden in de economische en sociale structuur.	aan de hand van een nader afgebakend thema
	B1.1 De leerling kan een verband leggen tussen de economische ontwikkeling en de veranderingen die zijn opgetreden ten aanzien van productie, distributie, arbeid, natuur en techniek.	<ul style="list-style-type: none"> • industriële revolutie Engeland en VS • Aruba: overgang agrarisch-ambachtelijke samenleving naar een industriële samenleving (van aloë tot olie)
	B1.2 De leerling kan invloed en gevolgen beschrijven van deze historische processen op arbeidsomstandigheden en –verhoudingen.	<ul style="list-style-type: none"> • Engeland, VS • Aruba: opkomst sociale klassen, vakbonden, arbeiderswijken, sociale wetgeving, ontwikkeling van onderwijs en sociale zekerheid (verandering & continuïteit; oorzaken & gevolgen) • Werkgelegenheid

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	B Sociaal-economische aspecten	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
B1 Levensonderhoud, sociale verhoudingen en primaire samenlevingsverbanden (vervolg)	B1.3 keuze uit: B1.3a De leerling kan door middel van een klein onderzoek een verband leggen tussen demografische ontwikkelingen, levensstandaard en industriële ontwikkeling.	<ul style="list-style-type: none"> • bijvoorbeeld de Engelse ontwikkeling vergelijken met Arubaanse migratie, geboorteoverschot, consumptiemaatschappij
	B1.3b De leerling kan sociaal-economische posities mede verklaren op grond van sexe, afkomst, opleiding, etniciteit en leeftijd en kan hierover kritisch oordelen.	<ul style="list-style-type: none"> • bijvoorbeeld vrouwenemancipatie, discriminatie, segregatie, ontwikkeling van onderwijs en sociale verzekering (een land naar keuze)
	B1.4 De leerling kan de invloed van sociale wetgeving en sociaal-politieke bewegingen op primaire samenlevingsverbanden beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • voor de VS en Aruba (industriële maatschappij, opkomst van vakbonden en andere belangengroepen) • sociale wetgeving (VS, Aruba/NL)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C1 Staten en naties	C1 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen staats- en natievorming in de 19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw heeft plaatsgevonden. Tevens kan de leerling verschillende staatsvormen omschrijven.	
	C1.1 De leerling kan verschillende staatsvormen herkennen zoals een federale staatsvorm, eenheidsstaat, totalitaire staat en een dictatoriale staat.	<ul style="list-style-type: none"> • 3 –ismen uitdiepen: <ul style="list-style-type: none"> ○ socialisme ○ communisme ○ liberalisme ○ nationaal-socialisme ○ fascisme ○ marxisme (bijvoorbeeld in VS, Italië, Duitsland, Rusland, Cuba, Engeland, Frankrijk, Aruba)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C1 Staten en naties (vervolg)	C1.2 De leerling kan verschillende vormen van nationalisme onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • het begrip nationalisme: het ontstaan en de gevolgen ervan (continuïteit/discontinuïteit) bijvoorbeeld voor wat betreft Aruba, VS, Europa • positief en negatief nationalisme bijvoorbeeld chauvinisme, xenofobie • zelfbeschikkingsrecht
	C1.3 De leerling kan het proces van natievorming verklaren en daarbij de rol van taal, onderwijs, cultuur en politiek aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • overheidsmiddelen om nationalisme te stimuleren op Aruba, in Hitler-Duitsland, China en Rusland (keuze voor de docent)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C1 Staten en naties (vervolg)	C1.4 De leerling kan de mate van internationale samenwerking en de gevolgen daarvan voor het natiebeseef aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • Caricom • Parlatino • NAFTA • OAS • Verenigde Naties • Europese Unie
C2 Oorlog en vrede	C2 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen in de 19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw veranderingen zijn opgetreden in de internationale betrekkingen op het gebied van oorlogsvoering, veiligheid en vrede.	aan de hand van een nader afgebakend thema.
	C2.1 De leerling kan historische voorbeelden geven van de escalatie van nationale en internationale conflicten en oorlogen.	<ul style="list-style-type: none"> • WO I, WOII (ook Aruba tijdens WOII en Boy Ecury in NL) • conferenties tijdens WOII keuze uit: <ul style="list-style-type: none"> • Latijns-Amerikaanse onafhankelijkheids) oorlogen • Oorlog VS-Spanje om Cuba • Falklandoorlog • Guerrillaoorlog Colombia • Korea-oorlog • Vietnam-oorlog

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C2 Oorlog en vrede (vervolg)	C2.2 De leerling kan de mate van institutionalisering van internationale samenwerking op het gebied van vrede en veiligheid beschrijven en verklaren en daarbij de betekenis van het internationaal recht aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • VN • NAVO • Warschaupact • Volkenbond • Vrede van Versailles • Neurenbergprocessen • oorlogstribunaal
	C2.3 De leerling kan internationale tegenstellingen en conflicten in verband brengen met ideologische, economische en machtspolitieke belangen.	<ul style="list-style-type: none"> • Koude Oorlog • Midden-Oostenconflict • moslimextremisme of een ander actueel conflict (keuze) • kolonialisme/imperialisme (Latijns-Amerika)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C3 Staatsinrichting	C3 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen het politieke systeem en de politieke cultuur op Aruba zich sinds het begin van de 20 ^{ste} eeuw hebben ontwikkeld.	aan de hand van een nader afgebakend thema
	C3.1 De leerling kan de invloed van de media, vakbonden en andere belangengroepen op de politieke besluitvorming uitleggen, voor zowel vroeger als nu.	<ul style="list-style-type: none"> • lokale kranten • vakbonden • radio • sentido comun (en het gevaar hiervan!) • Stimaruba • Aruba dushi tera • de geschiedenis van de Status Aparte

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C3 Staatsinrichting (Vervolg)	C3.2 De leerling kan uitleggen hoe het bestuur op Aruba in elkaar zit.	<ul style="list-style-type: none"> • statuut • staatsregeling • gouverneur • ministers • staten • rechtspraak • Pedro Mata 4 • adviesorganen • verkiezingen • grondrechten
	C3.3 De leerling kan de positie van Aruba binnen het Koninkrijk der Nederlanden beschrijven en een mening kunnen geven omtrent onenigheden binnen het Koninkrijk voor wat betreft de Arubaanse autonomie en de koninkrijksaangelegenheden.	<ul style="list-style-type: none"> • statuut • gevolmachtigde minister • Arubahuis • Europese Unie • gouverneur • procureur-generaal • landsrecherche <p>(feit & mening)</p>
	C3.4 De leerling kan uitleggen hoe de staatsinrichting in de VS in elkaar zit en deze vergelijken met de Arubaanse staatsinrichting.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	C Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
C4 Politieke cultuur	C4 De leerling kan omschrijven wat bedoeld wordt met de politieke cultuur van een land.	
	C4.1 De leerling kan uitleggen hoe de politieke cultuur op Aruba in elkaar zit, hoe deze tot stand is gekomen en hoe deze in de loop der tijd is veranderd.	<ul style="list-style-type: none"> • opkomst politieke partijen • politieke patronage • de rol van de media • verkiezingscampagnes
	C4.2 De leerling kan een mening geven over de bestaande politieke cultuur op Aruba.	bijvoorbeeld of de politiek in het bestaande klimaat goed kan functioneren of niet (feit & mening)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	D Cultureel-maatschappelijk aspect	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
D1 Acculturatie	D1 De leerling kan uitleggen op welke wijze migratiebewegingen van invloed zijn geweest op culturele veranderingen tijdens de overgang naar de verschillende maatschappijtypen.	aan de hand van een afgebakend thema
	D1.1 De leerling kan gevolgen voor autochtonen van de komst van nieuwe immigrantengroepen en reacties van deze migranten op hun nieuwe omgeving beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • indianen en de komst der Europeanen (inleving en standplaatsgebondenheid) • demografische catastrofe • slavernij, eventueel de actualiteit erbij betrekken • eventueel komst van Aziaten naar Latijns-Amerika • migratie binnen het Caribisch gebied • komst van Lago op Aruba

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Vwo	
Domein:	D Cultureel-maatschappelijk aspect	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhoud:
D2 Vormgeving van de Arubaanse cultuur	D2.1 De leerling kan gewoonten, gebruiken, normen, waarden en opvattingen van sociale groepen herkennen als kenmerkend voor bepaalde groepen en het belang van deze groepen voor maatschappelijke ontwikkelingen toelichten.	<ul style="list-style-type: none"> • Aruba: social clubs, zoals Tivoli, Caribe, Pova, Lions Club, Kiwanis, Jaycees, YMCA
	D2.2 De leerling kan eigen gewoonten, normen, waarden en opvattingen vergelijken met die van vroeger en met die van hedendaagse sociale groepen.	<ul style="list-style-type: none"> • trouwen • begraven • dopen • 15de verjaardag • 1ste verjaardag • muziek • festiviteiten • eetgewoonten
	D2.3 De leerling kan aangeven wat de invloed van taal, media, onderwijs en volksverhalen is op het ontwikkelen van de identiteit van een volk.	<ul style="list-style-type: none"> • Compa Nanzi • moedertaal • vreemde taal • opvoeding (continuïteit/discontinuïteit)